

Beata Szurowska

Akademia Pedagogiki Specjalnej

im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

ORCID: 0000-0003-3372-5684

Stymulacja emocjonalna w procesie edukacji przedszkolnej a kompetencje przyszłości nauczyciela małego dziecka

W zmieniającym się świecie dla nauczyciela małego dziecka niezwykle ważne jest myślenie o tym, do jakiego jutra przygotowujemy przedszkolaka. Taka świadomość pozwala bowiem kształtować określone postawy i rozwijać umiejętności, które będą niezbędne do dobrego funkcjonowania we współczesnym świecie. Okres przedszkolny to pierwszy, bardzo ważny etap edukacji. Od tego, w jaki sposób nauczyciel zaplanuje proces edukacyjny i w jaki sposób będzie wspierał rozwój dziecka, zależy w dużej mierze jego sukces szkolny, co będzie warunkować również życiowe wybory. Bardzo ważne jest więc nie tylko rozwijanie określonych kompetencji i kształtowanie pożądanych postaw, ale również (ze względu na specyfikę rozwoju małego dziecka) odpowiednie kształcenie nauczycieli wychowania przedszkolnego, którzy muszą doskonale znać uwarunkowania rozwojowe i strategie uczenia się małego dziecka. Tylko wtedy będą potrafili zorganizować proces edukacyjny zgodnie z możliwościami i potrzebami swoich wychowanków i stosować w swojej pracy metody oraz pomoce dydaktyczne ciekawe, przyjazne dla przedszkolaka i zgodne z naturą jego uczenia się, np. opracowane w oparciu o założenia Koncepcji Stymulacji Emocjonalnej, której celem jest wychowanie człowieka wewnętrznie zmotywowanego, którego działania są wynikiem samodzielnego wyboru, uwarunkowanego przeżyciami związanymi z określoną sytuacją emocjonalną zapamiętaną z dzieciństwa.

Słowa kluczowe: pedagogika, edukacja, wychowanie przedszkolne, stymulacja emocjonalna

Emotional stimulation in the pre-school education process and competences of the future of a young child's teacher

In the changing world, for a teacher of a small child, it is extremely important to think about what kindergarten child we are preparing for. Such awareness allows one to shape specific attitudes and develop skills that will be necessary for proper functioning in the modern world. The pre-school period is the first, very important stage of education. The way the teacher plans the educational process and how it will support the child's development largely determine the child's school success, which will also determine life choices. It is very important, therefore, not only to develop specific competences and to shape desirable attitudes, but also (due to the specificity of the development of a small child) appropriate pre-school teachers' education, who must know perfectly the developmental conditions and learning strategies of a young child. Only then will they be able to organise the educational process in accordance with the possibilities and needs of their pupils and use in their work methods and teaching aids that are interesting, friendly for pre-schoolers and compatible with the nature of the child's learning, e.g. the upbringing of a self-driven person, whose actions are the result of an independent choice, conditioned by experiences associated with a specific emotional situation remembered from childhood.

Keywords: pedagogy, education, pre-school education, emotional stimulation

Bibliografia

- Chałas K. (2018). Przyszłość należy do świadomych i aktywnych obywateli. Jakie kompetencje są im niezbędne? Jak skutecznie je kształtować? (Perspektywa aksjologiczna). W: S. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*. Warszawa: Wydawnictwo FRSE.
- Chałas K. (2007). *Wychowanie ku wartościom wiejskim jako szansa integralnego rozwoju wychowanka*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Day Ch. (2004). *Rozwój zawodowy nauczyciela. Uczucie się przez całe życie*. Przeł. J. Michalak. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Denek K. (2012). *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Przyszłość kształcenia nauczycieli*, t. 3. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I.
- Denek K. (1999). *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapi”.
- Drzażdżewski S. (2013). Przestrzeń nowoczesnej edukacji najmłodszych dzieci i uczniów. *Meritum*, 1.
- Furmanek W. (2007). Kompetencje kluczowe. Przegląd problematyki. W: W. Furmanek, M. Duris (red.), *Kompetencje kluczowe kategorią pedagogiki. Studia porównawcze polsko-słowackie*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Grzegorzewska M. (1938). *Znaczenie wychowawcze osobowości nauczyciela*. Warszawa: Chowania.
- Kacprzak L. (2006). *Pedeutologiczne rozważania o nauczycielu*. Piła: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły w Pile.

- Knopp K (2010). *Inteligencja emocjonalna oraz możliwości jej rozwijania u dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Kowalik P. (2003). *Proces stawania się nauczycielem przez praktyki zawodowe*. W: E. Sałata, A. Zamkowska, S. Ośko (red.), *Kształcenie praktyczne nauczycieli w szkole wyższej*. Radom: ITE Ryki.
- Kunowski S. (2004). *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Najder-Stefaniak K., Plyska Y. (2010). Człowiek w przestrzeni spotkań. W: K. Najder-Stefaniak, Y. Plyska (red.), *Człowiek w przestrzeni spotkań*. Warszawa: Zakład Filozofii Wydział Nauk Społecznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.
- Maczak A. (2011). *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Mayer J.D., Salovey P. (1999). Czym jest inteligencja emocjonalna?. Przeł. M. Karpiński. W: P. Salovey, D.J. Sluyter (red.), *Rozwój emocjonalny a inteligencja emocjonalna. Problemy edukacyjne* (s. 23-74). Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. (2004). Emotional Intelligence: Theory, Findings and Implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 roku w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz. U. z 2012 r., nr 10, poz. 131).
- Sztompka P. (2012). Normy społeczne i ich respektowanie. W: G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Wood D. (2006). *Jak dzieci uczą się i myślą. Społeczne konteksty rozwoju poznawczego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wygotski L.S. (1971). *Wybrane prace psychologiczne* (s. 134). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wygotski L.S. (2002). Problem wieku rozwojowego. W: A.I. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II*. Poznań: Wydawnictwo Zysk.
- Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. L 394 z 30.12.2006).

Edukacja przedszkolna przygotowująca do funkcjonowania w nowoczesnym społeczeństwie

Celem edukacji jest wychowanie człowieka twórczego, samodzielnego, który potrafi dostosować się do zmieniającej się rzeczywistości. Człowieka, który odnajdzie się w społeczeństwie. Dlatego od pierwszego etapu edukacji należy patrzeć na człowieka holistycznie i dbać o jego integralny rozwój, który Stefan Kunowski definiuje jako „rozwój człowieka obejmujący wszystkie jego warstwy życia i funkcjonowania: warstwę biologiczną, psychiczną, społeczną, kulturową i światopoglądową” (2004). Warunkiem tego rozwoju jest oczywiście wychowanie integralne, którego celem jest przede wszystkim wspomaganie rozwoju dziecka w drodze do pełni człowieczeństwa – w harmonijnym rozwoju swoich potencjalności tkwiących w warstwie fizycznej, psychicznej, społecznej, kulturowej i światopoglądowej oraz ich integrowaniu ze sobą (zob. Chałas, 2007, s. 9-25).

Poza tym nauczyciel małego dziecka powinien myśleć nie o tym, co dziecko robi dziś, ale o tym, co będzie robić jutro. Piotr Sztompka podkreśla, że aby wprowadzić nowe pokolenie do godnego i skutecznego uczestnictwa w nowoczesnym społeczeństwie, „należy przekazać uczniom dwa rodzaje treści, a) wiedzę, wiadomości, informacje, metody myślenia, strategie rozwiązywania problemów, umiejętności odróżniania prawdy od fałszu, czyli wyrobienia pewnych **kompetencji intelektualnych**, b) wartości, reguł, norm, wrażliwości etycznej, zdolności odróżniania dobra od zła – czyli inaczej wyrobienia niezbędnych **kompetencji moralnych**” (2012, s. 180).

Nauczyciel małego dziecka musi więc znać uwarunkowania (w tym również zagrożenia) świata, do którego go przygotowuje, np.:

- Postęp technologiczny i związany z nim wzrost znaczenia mediów i komputerów oraz zagrożenia cyberprzestrzeni.
- Postępująca niewydolność wychowawcza rodzin i związane z nią zagrożenia (brak autorytetów, nieakceptowalne społecznie zachowania, niski poziom rozwoju moralnego, społecznego i emocjonalnego).
- Edukacja włączająca oraz diagnozowanie i wspomaganie rozwoju dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
- Globalizacja i związane z nią nowe wymagania, np. nauka języków obcych, ale również edukacja obywatelska i patriotyczna.

Ważna jest także wiedza na temat kompetencji kluczowych, które Waldemar Furmanek definiuje „jako zestaw kompetencji najważniejszych, bez których nie można kształtować pozostałych” (2007, s.14). Zestaw kompetencji kluczowych został przedstawiony w Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady i w tym ujęciu na kompetencje kluczowe składają się wiedza, umiejętności i postawy¹.

¹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. L 394 z 30.12.2006).

Kompetencje kluczowe według Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady:

- I Porozumiewanie się w języku ojczystym
- II Porozumiewanie się w języku obcym
- III Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne
- IV Kompetencje informatyczne
- V Umiejętność uczenia się
- VI Kompetencje społeczne i obywatelskie
- VII Inicjatywność i przedsiębiorczość
- VIII Świadomość i ekspresja kulturalna

Wiedza i świadomość nauczyciela w tym zakresie pomagają organizować proces edukacyjny w oparciu o nowoczesne metody i środki przekazu bliskie współczesnemu dziecku oraz tworzyć sytuacje edukacyjne, które będą równoważyć braki i deficyty związane chociażby z niskim poziomem rozwoju kompetencji moralnych. Niestety w programach i pomocach dydaktycznych dla małych dzieci nie widać tej świadomości i troski o rozwój kompetencji kluczowych, a niektóre z nich, np. inicjatywność i przedsiębiorczość czy umiejętność uczenia się są w edukacji przedszkolnej całkiem pomijane. Tymczasem wiek przedszkolny to okres, w którym tworzymy fundamenty pod przyszłą edukację i całe życie człowieka. Nie można rozwijać kompetencji kluczowych dopiero w wieku szkolnym lub jeszcze później, gdy dorosły już człowiek nie potrafi odnaleźć się na rynku pracy. Należy już dla przedszkolaków tworzyć sytuacje edukacyjne, które pomagają rozwijać umiejętności niezbędne do późniejszego osiągnięcia kompetencji kluczowych warunkujących dobre funkcjonowanie we współczesnym świecie. Takie sytuacje powinny mieć charakter zabawy i wspólnych działań w grupie.

Funkcje i zadania nauczyciela małego dziecka (w perspektywie współczesnego świata):

Według wymagań określonych w standardach kształcenia nauczycieli absolwent wyższej uczelni z dyplomem uprawniającym go do pracy w zawodzie nauczyciela powinien być tak przygotowany pod względem teoretycznym i praktycznym, aby:

- umiał korzystać z ułatwień, jakie daje mu w pracy postęp techniczny,
- chciał być życzliwym wychowawcą i często na płaszczyźnie partnerstwa umiejętnie budził autoedukacyjne potrzeby wychowanków,
- był życzliwym i fachowym doradcą rodziców,
- był animatorem (inspiratorem), organizatorem i często realizatorem różnych poczynań edukacyjno-kulturowych w stosunku do środowiska i szerszych kręgów społeczeństwa,
- prezentował wartościową osobowość oraz czuł potrzebę i umiał ustawicznie doskonalić się wielostronnie,
- miał wyrobioną „otwartą postawę” wobec postępu naukowego, pedagogicznego, społecznego i kulturowego (Kacprzak, 2006, s. 32).

Nie można pominąć w rozważaniach o kompetencjach nauczycielskich specyfiki współczesnego świata i wobec tego rzeczywistych wymagań stawianych przedstawicielom tego zawodu. Denek uważa, że wyzwaniem współczesnego świata „może sprostać tylko człowiek wielostronnie wykształcony, zdolny do myślenia w kategoriach innowacyjnych i alternatywnych, energiczny, sprawny, wrażliwy na wartości, uznający je za dyrektywy postępowania, drogowskazy życia, czyli człowiek pełny” (1999, s. 61). Takiego człowieka może wychować tylko nauczyciel otwarty, nadążający za zmieniającą się rzeczywistością, wrażliwy na potrzeby wychowanków i bardzo dobrze przygotowany do zawodu. To również nauczyciel, który posiada kompetencje aksjologiczne, które stanowią najważniejszy komponent kompetencji społecznych. Jest to wiedza o wartościach, zintegrowana z budowaniem i odpowiedzialnym urzeczywistnianiem własnej, lecz właściwej hierarchii wartości prowadzącej do integralnego rozwoju, do pełni człowieczeństwa, oraz aksjologiczną animacją społeczności, w których człowiek żyje i funkcjonuje. Kompetencje aksjologiczne mają więc wymiar jednostkowy i społeczny. Za kompetentną aksjologicznie należy uznać osobę, która ma rzetelną wiedzę o wartościach, potrafi rzetelnie i odpowiedzialnie urzeczywistniać własną, lecz właściwą hierarchię wartości, i animować innych do jej urzeczywistniania we własnym życiu, życiu społecznym, obywatelskim. Tylko taki nauczyciel będzie dobrym przewodnikiem po świecie społecznym, który pomoże dzieciom budować kręgosłup moralny i będzie wspierał ich w codziennych wyborach i odróżnianiu dobra od zła (Chotaś, 2018, s. 41).

Współczesny nauczyciel musi również rozumieć, że przedszkole nie jest jedyną instytucją wychowującą dziecko; oprócz rodziny ważne jest jeszcze środowisko lokalne oraz media. Stanisław Drzażdżewski podkreśla, że „Szkoła i klasa nie są jedynymi miejscami uczenia się. W wysoko rozwiniętym społeczeństwie edukacja jest obecna niemal wszędzie”, dlatego „nie można redukować jej do przestrzeni szkoły” (2013, s. 2). Należy pamiętać, że świat, do którego przygotowujemy dziecko, jest przede wszystkim za murami przedszkola, dlatego należy szeroko otworzyć drzwi placówki; również wprowadzając dziecko do przestrzeni świata cyfrowego, tak, aby wiedziało, jak bezpiecznie w niej funkcjonować. Denek uważa, że współczesnemu nauczycielowi potrzebne są kompetencje:

- prakseologiczne,
- komunikacyjne,
- współdziałania,
- kreatywne,
- informatyczne,
- moralne (2012, s. 95-98).

Warto również zwrócić uwagę na bardzo szerokie spektrum kompetencji wynikających z wymagań i oczekiwań, które obecnie powinni spełniać nauczyciele (oprócz wypełniania zadań podstawowych związanych z realizacją podstawy programowej danego etapu edukacji). Z perspektywy nauczyciela małego dziecka wymienić można chociażby takie jak:

- doskonalenie umiejętności związanych z nowymi technologiami, w tym również prowadzenie profilaktyki związanej z zagrożeniami medialnymi,

- wprowadzenie nowych form współpracy z rodzicami i Kadrg Pedagogicznq – komunikatory, media społecznościowe, kontakt mailowy, wykorzystanie nowoczesnych form raportowania i prezentacji,
- rozszerzenie zadań wynikających z funkcji wychowawczej (jest to związane z postępującą niewydolnością wychowawczą rodzin, co stawia przed nauczycielami zadania związane z kształtowaniem określonych postaw moralnych i społecznych, wprowadzenie dziecka w świat wartości i rozwijanie kompetencji niezbędnych do właściwego funkcjonowania w społeczeństwie),
- rozszerzenie zadań wynikających z zagrożeń związanych z zanieczyszczeniem środowiska oraz szkodliwym dla zdrowia stylem życia, których celem jest kształtowanie postaw proekologicznych i prozdrowotnych,
- rozwijanie umiejętności niezbędnych do wykonywania zadań związanych z edukacją włączającą i wspomaganiem rozwoju dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- promocja placówki w środowisku lokalnym, podejmowanie działań edukacyjnych i kulturalnych w środowisku,
- przedsiębiorczość i kreatywność, umiejętności negocjatorskie niezbędne do realizacji różnych przedsięwzięć w placówce, w tym również umiejętności związane z pozyskiwaniem funduszy dla przedszkola.

Day w swoich rozważaniach na temat rozwoju zawodowego nauczyciela podkreśla, że nauczyciele powinni również bardziej angażować się w zmiany i wręcz je inicjować, a nie być tylko biernymi adresatami zmian związanych z polityką oświatową państwa. Celem zmian zawsze powinno być dobro dziecka i podnoszenie jakości kształcenia, aby doprowadzić do lepszego nauczania, wychowania i przygotowania wychowanka do samodzielnego życia we współczesnym społeczeństwie. Według Daya nauczyciel powinien:

- posiadać wiedzę i jednocześnie respektować tych, którzy jej nie posiadają,
- nie mieć uprzedzeń, akcentować poczucie sprawiedliwości,
- wymagać wiele od siebie i innych,
- wykazywać wrażliwość na indywidualne potrzeby uczniów,
- umieć poradzić sobie w nieoczekiwanych sytuacjach, pokonywać trudności i rozwiązywać problemy,
- mieć optymistyczne nastawienie, poczucie humoru,
- utrzymywać dyscyplinę i porządek w klasie, ale stwarzać też okazje uczniom do spontanicznych działań (2004, s. 37).

Kompetencje społeczne i emocjonalne nauczyciela małego dziecka

Proces edukacyjny ma charakter społeczny i właśnie dlatego zawsze jest złożony i nawet przy najlepszym przygotowaniu i zaplanowaniu często okazuje się nieprzewidywalny. To stawia przed nauczycielami między innymi takie wyzwania, jak: umiejętność elastycznego podejścia do prowadzenia zajęć, spontanicznego podejmowania decyzji, sprawnego reagowania w nieprzewidzianych sytuacjach. Jest to trudne, ponieważ zawsze wiąże się z odpowiedzialnością za wychowanków; szczególnie w przypadku małego dziecka, dla którego nauczyciel jest niekwestionowanym autorytetem, przewodnikiem i opiekunem.

Christopher Day (tamże, s. 18) nazwał nauczanie procesem złożonym i stwierdził, że „choć złożoność ta może zostać zmniejszona, na przykład poprzez odpowiednie przygotowanie otoczenia, efektywne nauczanie zawsze będzie wymagało zarówno intrapersonalnych, jak i interpersonalnych umiejętności, a także osobistego i zawodowego zaangażowania, a więc połączenia odpowiednich myśli i uczuć”.

Mówiąc o planowaniu i organizowaniu przez nauczyciela procesu wychowania i kształcenia małego dziecka, należy podkreślić społeczny charakter edukacji. Wygotski wskazuje:

wszystkie wyższe funkcje psychiczne są zinteroryzowanymi stosunkami o charakterze społecznym, tworzącymi podstawę społecznej struktury osobowości. Ich budowa, struktura genetyczna, sposób działania, słowem cała ich natura jest społeczna. Nawet przekształcając się w procesy psychiczne, pozostają one quasi-społeczne. Człowiek nawet sam na sam zachowuje formę kontaktu społecznego (1971, s. 134).

Dziecko nie jest wyizolowaną jednostką. Przeciwnie, należy rozwój i uczenie się dziecka rozpatrywać w kontekście społeczno-kulturowym. Dlatego warto tworzyć sytuacje edukacyjne umożliwiające efektywne uczenie się w oparciu o rozumienie społecznej natury tego zjawiska na takich płaszczyznach, jak:

- edukacja w relacji Dziecko/Nauczyciel,
- edukacja w relacji Dziecko/Dziecko,
- edukacja w relacji Dziecko/Grupa rówieśnicza,
- edukacja w relacji Dziecko/Rodzina,
- edukacja w relacji Dziecko/Media,
- edukacja w relacji Dziecko/Środowisko lokalne.

Świadome organizowanie procesu edukacyjnego na tak różnych płaszczyznach wymaga od nauczyciela rozumienia i stosowania w praktyce modeli rozwoju psychicznego. Nauczyciel, który chce wspomagać rozwój dziecka, nie może dostarczać doświadczeń do budowy schematów, które dziecko już opanowało, ale do budowy takich, których właśnie się uczy. Należy pamiętać, że doświadczenia te nie mogą przekraczać strefy najbliższego rozwoju, ponieważ wtedy okażą się zbyt trudne, co zniechęci dziecko do podejmowania wysiłku. Trafnie podsumował to David Wood:

Mówiąc językiem Wygotskiego, nauczyciel musi umieć określić strefę najbliższego rozwoju dziecka i pracować na jej granicy, monitorując działania dziecka przy użyciu metody kolejnych przybliżeń, aby upewnić się, czy prosta ono stawianym mu wymaganiom i dołoży wszelkich starań, by je spełnić, nie zostając samo z wyzwaniem przekraczającym jego aktualny poziom zdolności. Nauczyciel musi także wykazać się gotowością do wycofania się z zadań, które dziecko jest w stanie wykonać samodzielnie, a udzielenia pomocy w miarę dochodzenia przez nie do nieznanego mu obszaru wiedzy (2006, s. 265).

Zadaniem nauczyciela jest pomaganie dzieciom w nabywaniu umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów. W tym celu nauczyciel tworzy odpowiednie dla wieku, potrzeb i możliwości dziecka rusztowanie², którego celem jest wspomaganie dziecka w określonym zakresie. Ważne, aby pomoc dorosłego nie stanowiła sztywnej struktury, ale zmieniała się elastycznie i była modyfikowana w zależności od postępów dziecka.

Nauczyciele w idei edukacji w oparciu o założenia Koncepcji Stymulacji Emocjonalnej

Podstawowym założeniem Koncepcji Stymulacji Emocjonalnej jest przekonanie, że emocje odgrywają istotną rolę w procesie edukacji małego dziecka. Dlatego ważne jest tworzenie sytuacji edukacyjnych, w których nauczyciel/rodzic ma możliwość zastosowania starannie dobranej bodźca w celu uzyskania lepszych efektów nauczania/wychowania.

Działanie bodźca stymulującego w procesie dydaktycznym: pobudzenie emocjonalne, zaciekawienie, budzenie ciekawości poznawczej, motywowanie do nauki, zachęcanie do podejmowania trudu związanego z nabywaniem ważnych umiejętności, rozwijanie odporności emocjonalnej podczas wysiłku związanego z rozwiązywaniem problemu / pokonywaniem trudności.

Działanie bodźca stymulującego w procesie wychowawczym – świadome wywoływanie określonych, pożądanych z punktu widzenia wychowania emocji (przyjemnych lub nieprzyjemnych), które dziecko przeżywa i zapamiętuje, kodując je w przyporządkowaniu do konkretnego działania.

Celem edukacji w oparciu o założenia Koncepcji Stymulacji Emocjonalnej jest wychowanie człowieka wewnątrzsterownego, którego działania są wynikiem samodzielnego wyboru, uwarunkowanego przeżyciami związanymi z określoną sytuacją emocjonalną zapamiętaną z dzieciństwa. Stymulacja jest najczęściej definiowana jako „1) pobudzanie do działania lub rozwoju; 2) pobudzające działanie bodźców zewnętrznych na organizm żywy” (Słownik języka polskiego PWN). W procesie wychowawczo-dydaktycznym małego dziecka należy rozumieć stymulację emocjonalną jako tworzenie określonych sytuacji edukacyjnych, w których nauczyciel/rodzic świadomie wykorzystuje starannie dobrane bodźce w celu wywołania określonych emocji u dziecka. Cele stymulacji emocjonalnej są różne, w zależności od obszaru rozwojowego, w którym jest ona wykorzystywana. Podstawowe założenia i metody stosowane w tej koncepcji wymagają od nauczyciela określonych kompetencji społecznych, moralnych i aksjologicznych, które pozwolą na realizację zadań i pełnienie wielu funkcji związanych z wykonywanym zawodem.

W wychowaniu z zastosowaniem stymulacji emocjonalnej nauczyciel pełni wiele funkcji/ról (w zależności od płaszczyzny edukacyjnej). Najważniejsze funkcje nauczyciela małego dziecka przyporządkowane wybranym płaszczyznom edukacyjnym zaprezentowane zostały poniżej:

² Pojęcie *strefy najbliższego rozwoju* związane jest z L. Wygotskim i jest bardzo często wykorzystywane w edukacji przedszkolnej, ponieważ pozwala dobrze zdiagnozować umiejętności dziecka oraz świadomie planować wspomaganie jego rozwoju. Pojęcie *rusztowania* związane jest z J. Brunerem, a upowszechnione zostało przez D. Wooda i jego zespół, pokazuje, jak dorosły może wspierać i ukierunkowywać rozwój dziecka w strefie najbliższego rozwoju.

Płaszczyzna edukacyjna w relacji Nauczyciel/ Grupa przedszkolna:

Wychowawca, Przewodnik, Towarzysz, Mentor, Trener, Opiekun, Przywódca,
Diagnosta, Terapeuta, Refleksyjny praktyk,
Inspirator rozwoju, Mediator, Negocjator, Animator

Płaszczyzna edukacyjna w relacji Nauczyciel/ Dziecko:

Wychowawca, Przewodnik, Towarzysz, Mentor, Trener, Opiekun, Diagnosta,
Terapeuta, Refleksyjny praktyk, Inspirator rozwoju

Płaszczyzna edukacyjna w relacji Nauczyciel/Rodzice:

Towarzysz, Mentor, Doradca, Trener, Diagnosta, Terapeuta,
Refleksyjny praktyk, Inspirator rozwoju, Członek wspólnoty,
Mediator, Negocjator, Animator

Płaszczyzna edukacyjna w relacji Nauczyciel/ Kadra Pedagogiczna:

Towarzysz, Mentor, Trener, Doradca, Refleksyjny praktyk, Inspirator rozwoju,
Uczeń, Członek wspólnoty, Mediator, Negocjator, Animator

Płaszczyzna edukacyjna w relacji Nauczyciel/ Środowisko lokalne:

Mentor, Trener, Doradca, Inspirator rozwoju, Członek wspólnoty, Mediator,
Negocjator, Animator

Funkcje te wynikają z podstawowych założeń, celów i zadań wychowawczo-dydaktycznych określonych w procesie edukacyjnym małego dziecka. Najważniejsze z nich to:

- Przygotowanie dzieci do następnego etapu edukacji, czyli wspomaganie rozwoju przedszkolaków w zakresie osiągnięcia gotowości szkolnej,
- Zapewnienie opieki i bezpieczeństwa, uwrażliwienie na niebezpieczeństwa, uświadomienie potrzeby dbania o zdrowie, kształtowanie umiejętności organizowania bezpiecznych zabaw,
- Edukacja przedszkolna w oparciu o metody aktywizujące, rozwijające ciekawość poznawczą, samodzielność i motywację do nauki, np. metoda projektów,
- Wprowadzenie w świat wartości – rozwijanie inteligencji społecznej, moralnej i emocjonalnej,
- Kształtowanie poczucia przynależności do grupy społecznej – rodziny, grupy przedszkolnej, środowiska lokalnego, Polski,
- Indywidualizowanie procesu wychowania i kształcenia małego dziecka – monitorowanie, diagnozowanie i organizowanie procesu edukacyjnego w oparciu o rzeczywiste potrzeby dzieci,
- Edukacja włączająca i wspomaganie rozwoju dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- Współpraca z rodzicami, Radą Pedagogiczną oraz środowiskiem lokalnym.

Oczywiście zadania wynikające z określonej roli na każdej płaszczyźnie są inne, ponieważ, np. nauczyciel jako mediator na płaszczyźnie relacji z grupą będzie podejmował działania związane z rozwiązywaniem

konfliktów, rozwijaniem kompetencji niezbędnych do współpracy w zespole, co wymaga wiedzy z zakresu psychologii rozwojowej, empatii itp. Ta sama rola na płaszczyźnie relacji z rodzicami będzie związana z umiejętnością rozwiązywania problemów i łagodzenia napięć między rodzicami, a także między rodzicami a placówką, co ze względu na działania z osobami dorosłymi będzie wymagało innych sposobów i kompetencji. Jeżeli dodamy do tego szerokiego spektrum zadań i funkcji dynamikę związaną z pracą z wieloosobową grupą przedszkolaków, potencjalne problemy rodzinne oraz współpracę z innymi pracownikami w placówce, to jest oczywiste, że praca nauczyciela małego dziecka nie jest łatwa. Z zadaniami wynikającymi z tak wielu istotnych uwarunkowań poradzi sobie tylko człowiek dojrzały, którego charakteryzuje wysoki poziom inteligencji emocjonalnej i społecznej. Według Davida Golemana inteligencja emocjonalna to „odmienny rodzaj mądrości, który stanowi trzon dla innych struktur w psychice człowieka. Jest ona podstawowym warunkiem istnienia inteligencji tradycyjnej, gdyż dopiero posiadanie pewnych kompetencji emocjonalnych pozwala w pełni rozwinąć własny potencjał intelektualny” (za Knopp, 2010, s. 19).

W omawianym kontekście edukacyjnym warto również przywołać bardziej szczegółową definicję, według której: inteligencję emocjonalną definiuje się jako zdolność obejmującą przede wszystkim:

- trafną percepcję, ocenę i wyrażanie emocji;
- dostęp do emocji i właściwe ich generowanie (w zależności od potrzeb) w celu wspomagania procesu myślenia;
- rozumienie emocji;
- wiedzę odnoszącą się do emocji;
- refleksyjną regulację emocji prowadzącą zarówno do rozwoju („wzrostu”) w sferze emocjonalnej, jak i intelektualnej – zarządzanie emocjami powinno być sprzężone z samowiedzą i samoświadomością jednostki, by optymalnie służyć realizacji przyjętych przez nią celów (Mayer, Salovey i Caruso, 2004, s. 197, 199).

Natomiast inteligencja społeczna zdaniem Edwarda Thorndike’a to przede wszystkim „zdolność rozumienia innych i prawidłowego funkcjonowania w relacjach interpersonalnych” (za Knopp, 2010, s. 49). Związane z tym rodzajem inteligencji **kompetencje społeczne** są definiowane jako szeroki zestaw umiejętności nabytych w toku procesów socjalizacyjnych – ich opanowanie determinuje efektywność radzenia sobie w ogólnie pojmowanych relacjach międzyludzkich oraz w specyficznych sytuacjach społecznych (Mataczak, 2011, s. 7). Wśród zasadniczych grup kompetencji społecznych można wyróżnić:

- kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach intymnych – umożliwiają nawiązywanie i podtrzymywanie relacji interpersonalnych;
- kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach ekspozycji społecznej;
- kompetencje wspomagające radzenie sobie w sytuacjach znalezienia się w centrum uwagi;
- kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach wymagających asertywności – umożliwiają realizację własnych planów/celów przez opieranie się niekorzystnemu wpływowi innych lub wywieranie na nich wpływu (tamże, s. 13-14).

Ważnym zadaniem nauczyciela wychowania przedszkolnego jest budowanie wspólnoty, tworzenie więzi emocjonalnej i poczucia odpowiedzialności za siebie jako członka grupy, za miejsce, które jest „nasze”,

i ostatecznie za innych członków grupy. Ze względu na specyfikę rozwoju małego dziecka, którą cechuje egocentryzm, należy umiejętność współpracy w grupie czy poczucie odpowiedzialności za wspólne miejsce i zadania grupowe rozwijać zgodnie z modelami rozwojowymi dzieci, z wykorzystaniem odpowiednich metod i starannie dobranych pomocy dydaktycznych, np. opowiadań modelujących opracowanych zgodnie z potrzebami i możliwościami przedszkolaków.

Przykłady opowiadań modelujących³, które można wykorzystać jako inspirację rozmów, mających prowadzić do zrozumienia pojęć: „nasze, wspólne” oraz do wspólnych działań i pomagania innym dzieciom w grupie.

Opowiadanie dla młodszych przedszkolaków

Czyja jest piłka Kropka?

– Słuchajcie – szepnął przejęty kotek Motek – od wczoraj nie widziałem piłki Kropki. . .

– Wrr, faktycznie. Ja też. . . – zawarczało Autko.

Nie zdążyliśmy się dobrze nad tym zastanowić, bo usłyszeliśmy głos Pani:

– Dzieci, gdzie jest piłka Kropka?

Niestety okazało się, że nikt jej dzisiaj nie widział.

– Kto się wczoraj bawił piłką? – zapytała Pani.

– Ja i Krzyś – powiedział Tomek.

– Na podwórku. . . – dodał ciszej Krzyś.

– A który z was przyniósł ją do przedszkola? – pytała dalej Pani.

Zapadła cisza. W końcu pierwszy odezwał się Krzyś:

– Chyba piłka została na podwórku. . .

A potem szybko dodał:

– Ja nie muszę pilnować Kropki, bo to nie jest moja zabawka.

– Ani moja! – zaprotestował Tomek. – Moje zabawki są w moim domu.

Pani spojrzała na chłopców poważnie i powiedziała:

– Piłka Kropka mieszka w naszej sali, więc jest nasza i wszyscy musimy się o nią troszczyć.

– Proszę Pani, musimy chyba poszukać Kropki na podwórku – zawołała Ania.

– Koniecznie – pokiwała głową Pani.

Oj, długo szukaliśmy wszędzie Kropki. Silny wiatr zrywał z drzew liście, a one opadały na ziemię, przykrywając wszystko: piaskownicę, trawę i alejki. Kolorowe główki astrów poruszały się lekko na wietrze, przyglądając się nam z ciekawością. Już mieliśmy wracać do przedszkola, kiedy wiatr powiał silniej, pochylił nisko główki jesiennych kwiatów i wtedy spomiędzy astrów wyjrzały znajome kolorowe kropki.

– Kropka! – krzyknął Krzyś i pobiegł w stronę piłki.

– Moja piłeczka! – zawołał z ulgą Tomek.

³ Opowiadania modelujące są ważnym elementem Koncepcji Stymulacji Emocjonalnej; wykorzystywane w celu pobudzenia emocjonalnego, inspiracji do rozmów i kształtowania określonych postaw wychowanków.

- Nie! Kropka jest moja! – krzyknęła Ania. To ja chciałam jej szukać!
- Proszę Pani, proszę Pani, niech im Pani powie, że Kropka jest moja – prosił Tomek.
- Wszyscy macie rację – uśmiechnęła się Pani, wycierając zakurzoną piłkę. – Kropka jest przedszkolna, więc moja i Tomka, i Ani, i Krzysia, i innych dzieci też – po prostu nasza.

Opowiadanie dla starszych przedszkolaków⁴

Nauczyciel Radusia

- W co się bawimy? – zapytał krasnal Raduś od razu, gdy tylko wszyscy wybiegli na przedszkolne podwórko.
- Jest ciepło, możemy pojeździć na rowerach – zaproponował Tomek. Adam od razu podbiegł do Pani i zapytał:
- Proszę Pani, możemy wyprowadzić rowerki?
- Tak, ale pamiętajcie, żeby jeździć ostrożnie i tylko po ścieżkach przeznaczonych dla rowerów – przypomniała Pani.
- Dobrze! – zwołał Adam i razem z Tomkiem pobiegł po rowery.
- Radusiu, weź sobie swój rowerek! – krzyknął Adam, wskakując na siodełko.
- Ale Raduś udawał, że nie słyszy. Odwrócił głowę i patrzył smutno w stronę lasu.
- Jednak chłopcy nie rezygnowali:
- Radusiu! Biegnij po rower! Czekamy na ciebie! – zawołał Tomek, podjeżdżając do krasnala.
- Raduś popatrzył na Tomka i powiedział smutno:
- Nie umiem jeździć na takim rowerku.
- Przecież rok temu jeździliście razem z nami – dziwił się Adam.
- Tak, ale wtedy miałem rowerek z małymi kółeczkami z boku. Teraz jeździ na nim zajaczek Kicuś, a ja dostałem od Pani ten z dwoma kołami. Nie umiem na nim jeździć – powiedział cicho zawstydzony krasnal.
- Trudno, jak się kiedyś nauczysz, to będziesz jeździł razem z nami – powiedział Tomek i odjechał. Adam położył nogę na pedał i już miał ruszyć za Tomkiem, ale spojrzał na smutnego krasnala i poczuł, że nie może tak po prostu odjechać.
- Nie martw się Radusiu, jak chcesz, to nauczę cię jeździć na tym rowerze – powiedział.

⁴ Beata Szurowska jest autorką wielu publikacji metodycznych oraz narzędzi dydaktycznych dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Prezentowane opowiadanie było publikowane w wydawnictwach JUKA-91 Sp. z o.o. oraz Grupa MAC S.A.. Autorką ilustracji jest Magdalena Babińska.

– Naprawdę? Bardzo chcę! – ucieszył się Raduś i szybko pobiegł po swój nowy rowerek.

Tomek jeździł na rowerze, a Adam uczył Radusia. Pani przyglądała się uważnie i nawet miała już podejść do chłopca i krasnala, żeby im pomóc, ale nie było takiej potrzeby. Adam był wspaniałym nauczycielem.

– Siadaj i kręć pedałami! Nie bój się, będę cię trzymał – powiedział do krasnala, przytrzymując kierownicę i siodełko.

Na początku Raduś był bardzo przestraszony, ale już po chwili coraz pewniej kręcił pedałami.

– Wolniej, nie tak szybko! – śmiał się Adam, który, tak jak obiecał, wciąż trzymał rowerek. W pewnym momencie zawołał:

– Uwaga, Radusiu! Puszczam cię. Jedź sam!

Raduś w pierwszej chwili przestraszył się i zachwiał, ale zaraz mocniej nacisnął na pedały i pojechał śmiało do przodu.

– Jadę! Jadę! – zawołał ucieszony.

Adam patrzył na niego i bił brawo. Wiedział dobrze, co czuje Raduś, bo wciąż pamiętał, jak bardzo był szczęśliwy, gdy rok temu pod czujnym okiem taty nauczył się jeździć na rowerze. Teraz cieszył się chyba jeszcze bardziej niż wtedy i był bardzo dumny ze swojego małego ucznia. Szybko wskoczył na siodło i dogonił krasnalą. Potem jeździli razem, a wiatr niósł ich radosne okrzyki po całej okolicy.

Pani patrzyła ze wzruszeniem na Adama i myślała, że ten mały chłopiec wcale nie jest już taki mały, jeśli potrafi pomagać i uczyć innych.

Praktyki pedagogiczne jako ważny element rozwijania kompetencji nauczyciela małego dziecka

Mówiąc o kompetencjach przyszłości nauczyciela małego dziecka, warto podkreślić znaczenie praktyk realizowanych w trakcie studiów. Tylko w placówce przedszkolnej student ma możliwość nauczyć się, jak planować i organizować proces edukacyjny zgodnie z wymaganiami programowymi, warunkami konkretnej placówki oraz potrzebami dzieci. Maria Grzegorzewska podkreślała, że „im nauczyciel jest lepszym człowiekiem, lepiej do pracy przygotowanym, im ma większą dla drugich życzliwość, głębszą o nich troskę i poczucie odpowiedzialności za swoją pracę, tym większy zostawi ślad w duszach dzieci” (1938, s. 95). Z pewnością ważne są określone predyspozycje, takie jak empatia, ciepło, pedagogiczna intuicja, solidność i odpowiedzialność za siebie i drugiego człowieka, ale to tylko elementy, które składają się na zawodowy sukces nauczyciela. Istotne jest również bardzo dobre przygotowanie teoretyczne i praktyczne oraz motywacja do nieustannego rozwoju osobowego i zawodowego.

Przygotowanie teoretyczne jest tylko jednym ogniwem kształcenia. Brak dobrego przygotowania praktycznego znacznie obniża kwalifikacje do wykonywania zawodu nauczyciela. Jednak żeby praktyczne kształcenie przyszłych nauczycieli spełniało swoją rolę, musi być bardzo dobrze zorganizowane, co powinno być wspólną troską zarówno uczelni, samych studentów, jak również pracowników placówki edukacyjnej, w której praktyki są realizowane. W Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 roku czytamy „Kształcenie powinno stanowić integralną całość zaprojektowaną tak, aby wiedza teoretyczna służyła przede wszystkim nabywaniu praktycznych umiejętności potrzebnych do wykonywania zawodu nauczyciela, dlatego też rozporządzenie kładzie znaczny nacisk na praktyczne przygotowanie do wykonywania zawodu”⁵.

Na stopniowe nabywanie określonych kompetencji zawodowych (w tym również stopniowe kształtowanie refleksyjnej postawy), zwraca uwagę Piotr Kowalik. Według tego autora praktyczne kształcenie odbywa się w następujący sposób:

- Krok pierwszy – bezrefleksyjny (naśladownictwo). Na tym etapie następuje kształcenie umiejętności pedagogicznych w oparciu o obserwację czynności wykonywanych przez nauczyciela oraz przyswojenie zdobytych informacji z zastosowaniem metody naśladowczej.
- Krok drugi – refleksyjny (samodoskonalenie). Na tym etapie oprócz kształcenia umiejętności pedagogicznych w oparciu o obserwację czynności wykonywanych przez nauczyciela stosuje się także metodę działania samodoskonalącego.
- Krok trzeci – nowatorski (innowacje). Na tym etapie umiejętności pedagogiczne studentów kształcone są poprzez samoocenę i samoanalizę (2003, s. 108).

Denek podkreśla, że właśnie praktyczne kształcenie pomaga studentom w kształtowaniu umiejętności związanych z refleksyjną postawą i dokonywaniem analizy własnej pracy. Autor uważa, że praktyki pedagogiczne stwarzają też studentom okazje do badania rzeczywistości edukacyjnej, ale również umożliwiają znalezienie odpowiedzi na trzy następujące pytania:

1. Co robię jako nauczyciel (autorefleksja)?
2. Co osiągam w pracy z wychowankami (autoocena)?
3. Co mogę lub powinienem zmienić w swoim praktycznym postępowaniu? (1999, s. 152)

Dlatego warto zwrócić uwagę na kształcenie praktyczne, które warunkuje dobre przygotowanie do zawodu. To właśnie w przedszkolu, jeszcze podczas nauki na studiach, student określa siebie w roli nauczyciela, uczy się rozpoznawać swoje słabe i mocne strony, refleksyjnie ocenia własne działania edukacyjne i ostatecznie dokonuje wyborów zawodowych, które zaważą na jego przyszłym życiu.

⁵ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U. z 2012 r. nr 10, poz. 131).

Podsumowanie

Współczesny świat stawia przed nauczycielami małego dziecka wiele wyzwań. Muszą sprostać niełatwym wymaganiom otoczenia oraz rozwijać u swoich wychowanków kompetencje ważne nie tylko w perspektywie przygotowania do następnego etapu edukacji, ale również dobrego funkcjonowania w społeczeństwie – dziś i jutro. Sprostać tym zadaniom może tylko nauczyciel dojrzały, dobrze przygotowany do zawodu, inteligentny społecznie, moralnie i emocjonalnie. Warto o tym pamiętać, ponieważ nauczyciel wychowania przedszkolnego jest dziecka niekwestionowanym autorytetem – nie tylko uczy, ale również pomaga dziecku budować poczucie własnej wartości, zwraca uwagę na mocne strony, jest blisko, żeby wskazać, jak pokonywać słabości i pracować w tych obszarach, które wymagają ćwiczeń. Ta nauczycielska wiara w małego człowieka czyni go silnym i szczęśliwym, a to z kolei tworzy solidny fundament nie tylko pod przyszłą edukację, ale również często pod całe życie człowieka.